

Unga förebygger våld

- att involvera unga som aktörer i arbetet med att förebygga våld!

Disclaimer! The content of this document represents the views of the author only and is his/her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.

I projektet Livscykeln (2018-2020) och i det tidigare projektet En kommun fri från våld har MÄN, under 2015 tills idag, i nära samarbete med kommuner runt om i Sverige utvecklat arbetssätt för att förebygga våld bland barn och unga. I detta arbete har barn och unga själva spelat en nyckelroll. En del av arbetet har syftat till att stärka ungas egenmakt och känsla av att kunna skapa förändring i samhället. Genom en mängd olika insatser har unga inspirerats, för att sedan i sin tur inspirera andra unga till ledarskap och att agera som förebilder och förändringsagenter i sin egen vardag!

Ett ungdomspolitiskt ramverk

Ungdomspolitikens mål i Sverige är att alla unga mellan 13 och 25 år ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen. Ungas inflytande och ungas psykiska hälsa är två av tre prioriterade områden. De utgår från barnkonventionen och mänskliga rättigheter. Vi vet också att våld är tydligt kopplat till ohälsa. Personer som utsatts för våld under sin barndom löper betydligt högre risk än andra att lida av till exempel post-traumatisk stress (PTSD), depression och ångest, självskadebeteenden, riskbruk av alkohol och psykosomatiska symptom (NCK 2014). Om vi ska lyckas värna om barn och ungas hälsa behöver vi försöka minska våldet i deras vardag. Om vi ska lyckas med det behöver vi samtidigt prata om våld och kränkningar på ett sätt som tilltalar och berör målgruppen. Arbetet behöver även utgå från det unga upplever i sin egen vardag. För att hitta tonen behöver unga därför vara med och påverka det förebyggande våldsarbetet. De vet ofta själva vad som behöver göras för att deras liv ska fungera ännu bättre. Om arbetet sker i en skolkontext finns det även tydligt angivet i såväl skollagen som diskrimineringslagen att unga ska ha inflytande över områden som rör dem. Skollagen slår fast att ”Barn och elever ska ges inflytande över utbildningen. De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem.” I diskrimineringslagen anges på liknande sätt att ”Barn och elever har rätt till samverkan i arbetet för att främja lika rättigheter och möjligheter.”

Att utgå från ungas vardag och möjliggöra ungas egna initiativ

Utmaningen när det kommer till våld är att många, såväl vuxna som unga själva, har normaliserat kränkningar, trakasserier och våld och ser på det som en naturlig del av deras vardag. Vi reagerar kanske inte länge på det längre som ”fel” och tänker inte alltid på det som något det faktiskt går att påverka. Här har vuxna och professionella ett ansvar att lyfta frågan eftersom många unga far illa av det våld som finns i deras vardag. För att få arbetet att tilltala unga behöver de dock involveras och få inflytande över utvecklandet av arbetet. Ett sätt är att unga får vara med och testa övningar för att se om de fungerar, ta fram scenarion och berättelser från sin egen vardag och föreslå övningar och teman som stimulerar till reflektion.

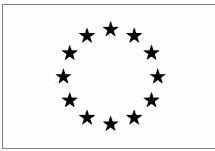
Ytterligare en dimension av delaktighet är att ge unga eget ansvar att vara med och genomföra själva metodarbetet. Att unga själva blir ansvariga att förmedla budskapet att våld är ett problem som vi kan lösa tillsammans – och att föreslå och identifiera lösningar. Det vanliga är att något äldre unga samtalar med yngre. Eller att unga engageras för att utbilda och leda samtal med vuxna om sådant som förekommer i deras vardag. Att få ansvaret att själva förmedla kunskap och väcka samtal med andra bidrar ofta till fördjupad kunskap och ett större ansvarstagande för det våldsförebyggande arbetet. Att bli bemött och

tilltalad som någon som kan förmedla till andra gör ofta att en blir mer engagerad. Vuxna behöver därför finns med och stimulera, understödja och stötta ungas egna initiativ och engagemang i frågorna. På så sätt blir vuxna möjliggörare – och unga utförare!

Mentors in Violence Prevention (MVP) - ett ledarskapsprogram för unga

Arbetet med våldsförebyggande arbete för unga i Livscykeln har i stor utsträckning utgått från det våldsförebyggande programmet Mentors in Violence Prevention (MVP) som nav. MVP är i grunden ett ledarskapsprogram som syftar till att stärka framförallt killar och män att våga ta ställning och säga ifrån mot våld och kränkningar. Programmet utvecklades ursprungligen för att få äldre killar inom idrottsrörelsen att prata med yngre killar. Dessa äldre idrottare hade ofta en hög status och sågs som förebilder av de yngre. Idén byggde på att om äldre duktiga idrottande män visade att de vågade säga ifrån mot andra mäns jargong och skämtande och vågade ingripa när andra män utsätter kvinnor för kränkningar och våld skulle det kunna inspirera yngre till samma sak. MVP i sitt original utgår ifrån att förebilder kan inspirera till förändring bland yngre. I arbetet med MVP betonas tydligt att det handlar om att inspirera till ledarskap och viljan att vara en förebild för andra. Förmågan att ingripa mot kränkningar och våld och att skapa sociala sammanhang där alla känner sig sedda och inkluderade är centrala ledaregenskaper. Genom att leda samtal och övningar kring dessa frågor med andra tränare även unga på verktyg för att leda grupper, kommunicera budskap och skapa förändring.

Att arbeta med peer-to-peer och ungas mentorskap

Att använda sig av något äldre ungdomar i syfte att inspirera och samtala med yngre är en välanvänd metod. Detta brukar kallas för peer-to-peer och bygger på en idé om att budskap förmedlas bättre om de framförs av någon som målgruppen tydligt kan identifiera sig med. Ofta används personer som är något äldre än målgruppen och som även har liknande bakgrund. Det är dock inte tydligt vilken effekt detta tillvägagångssätt faktiskt ger.

Är mentorskap och peer-to-peer effektivt?

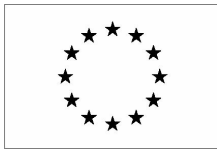
Att arbeta med så kallade ”peer-to-peerutbildning” är ett väl utbrett tillvägagångssätt. Många verksamheter inom Fryshuset har exempelvis i många år använt sig av en förebildsmodell i de insatser som vänder sig till ungdomar. Exempelvis *Lugna gatan* har anlitat något äldre ungdomar (framför allt unga män) med ett kriminellt eller ”stökigt” förflutet i syfte att visa framför allt unga killar att det går att få ett annat liv. Även inom verksamheten *Sharafs hjältar* anlitas unga män som levtt eller lever i en kontext där det finns starka normer som kräver att bröder ska kontrollera sina systrar och dess sexualitet, men som nu valt att ta avstånd från dessa normer. Huruvida detta angreppssätt fungerar, alltså om det faktiskt får de yngre som tagit del av insatserna att ändra sina beteenden i högre grad än om budskapen förmedlats på annat sätt, är utvärderat i väldigt låg utsträckning.

I Skottland och USA leds MVP-sessionerna i huvudsak av äldre ungdomar. När MÄN valde att anpassa MVP till en svensk kontext diskuterades huruvida vi skulle utveckla en mentorskapsmodell. MÄN tvekade eftersom modellen var lite beforskad och de få utvärderingar som vi hittade visade på i princip ingen effekt på de ungdomar som fick ta del av insatsen. Det som utvärderingar kunde visa är snarare att insatser verkar ha haft en något större effekt när lektionerna leddes av vuxna MVP-ledare än när något äldre elever genomför ungefär samma lektion (Cissner 2009). Däremot verkade de unga som själva anlitas som mentorer och som ledde samtal yngre elever påverkas i stor utsträckning.

En risk med ett mentorssystem är att elever kan hamna i svåra situationer och lämnas med allt för stort ansvar att hantera komplexa frågor. Ämnet våld är många gånger svårt nog att prata om som vuxen. Det kräver kompetens. Positionen som mentor, förebild eller kamratstödare riskerar även att bidra till att elever själva blir utsatta av andra som uppfattar dem som ”allierade med vuxenvärlden”. Positionen som ”mentor” riskerar även att tolkas som att dessa elever har mer ansvar än de andra i en skola att se till att våld minskar. Uppdraget som mentor riskerar därmed, om det genomförs felaktigt, att förskjuta ansvar från vuxna eller skolan till enskilda elever.

Unga som kamratstödare – en svår position

Ytterligare ett sätt som unga kommit att engageras i det förebyggande och trygghetsskapande arbetet är genom det som brukar kallas ”kamratstödare”. Uppdraget för kamratstödjarna var att främja skolans arbetsmiljö genom att stötta elever som var utanför samt genomföra event för att skapa en god stämning på skolan (jfr H4Y). Skolverkets har dock i sin utvärdering av antimobbingprogram riktat kritik mot Friends tidigare upplägg med just kamratstödare (2011). Det framkom att dessa elever riskerade att själva bli utsatta och retade av andra elever, vilket innebar att rollen inte blev trygg. I praktiken blev kamratstödsuppdraget många gånger att agera som ”personalens förlängda arm”. Det vill säga att rapportera till vuxna hur andra elever hade det på skolan. I praktiken blev kamratstödjarna tolkade som mer lojala med personal och skola än med jämnåriga elever. Det förekom även att kamratstödare använde sin position på ett mindre

fördelaktigt sätt och tryckte till andra elever. Utfallet blev därmed inte alltid som tänkt. Samtidigt är tanken om ungas ledarskap och vilja till att vara förebilder som utmanar sociala normer och agerar mot våld en av MVP-programmets mest centrala komponenter. När det kommer till MVP-programmet så har elevmentorerna en annan roll än vad "kamratstödarna" hade. Det är tänkt att äldre elever ska prata med yngre elever om kränkningar och våld, samt att möjliggöra samtal om olika dilemman i form av scenarion. Tanken bakom är att äldre elever kan agera som förebilder för yngre. På så sätt kan de inspirera de yngre att göra som de äldre - det vill säga ingripa och hjälpa sina klasskamrater. När liknande modeller har utvärderats är det inte tydligt om formen ger den väntade effekten. Det Cissner kan se är att de som verkar bli mest påverkade av insatsen är de mentorskapselever som själva leder scenariosamtalen (2009).

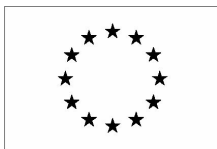
Det är inga stora skillnader mellan mentorerna och deltagarna, men ändå en viss skillnad i effekt. En förklaring till skillnaden kan vara att eleverna som samtalar med yngre elever har fått mer utbildning jämfört med de elever som tar emot insatsen (ungefär fem timmar mer utbildning). De som blir elevmentorer har valt det själva och har med stor sannolikhet ett större engagemang i frågan redan från början. En möjlig förklaring kan också vara stödet från lärare och andra vuxna som handleder och coachar mentorerna i sitt arbete. Vuxna finns med i planeringen innan, under och efter att mentorerna leder sina scenariosamtal med yngre. Att det finns en tydligt stödjande struktur av vuxna som tar ansvar och stöttar eleverna är avgörande för att ett arbete med ungas mentorskap eller ledarskap ska falla väl ut.

Hur fungerar ungas mentorskap i Skottland?

I Skottland har MVP-programmet fått stor spridning och där leds MVP-sessionerna primärt av unga mentorer. Arbetet har även utvärderats vid ett flertal tillfällen. Det är framförallt genom kvalitativa data som utvärderingarna förmår att säga något om effekten på mentorerna respektive de yngre eleverna som tar del av programmet. Både forskare och personal på skolorna vara överens om att arbetet med MVP hade störst effekt på mentorerna själva. När det gäller effekten på de elever som tog del av de äldre elevernas MVP-sessioner var inte resultaten lika enkla att tolka. I intervjuerna förmedlas dock att många elever uppgav att det varit hjälpsamt att få en större kunskap kring vad som är våld är samt att de vet mer om hur en kan ingripa och hjälpa andra.

Mentorerna hade fått en fördjupad utbildning och samtalade sedan med yngre elever regelbundet. Detta tycktes skapa ett ökat engagemang och kunskap om mäns våld bland mentorerna som de inte hade haft innan de började arbeta med MVP. Mentorerna själva beskriver det som att de nu ser de våld som de tidigare inte reagerade på. De menar att idag känner de sig säkrare när det kommer till att ingripa och dessutom känner de sig trygga i att leda och förbereda samtal, samt i att ingå i ett team och samarbeta. De flesta mentorer uppgav att det varit en positiv erfarenhet där de bland annat stärkt sina färdigheter i att stå inför en klass, leda grupper och argumentera för sin sak.

Mentorerna förmedlar även tydligt till yngre elever att dessa "alltid kan komma fram och prata eller berätta om MVP-relaterade ämnen". Mentorerna kan på så sätt vara en länk mellan yngre elever och personal på skolan. Tanken bakom mentorskapsarbetet är att unga lättare antas förstå andra ungas vardag och att det minskar barriären för unga att berätta om saker de upplevt. Många elever uppgav att de upplevde att lärare på skolan ofta reagerade med att "skälla ut förövarna", medan en äldre mentor snarare kunde förmedla hur den utsatt eleven kände sig. Mentorerna tycks i stor utsträckning även ha hamnat i situationer där de

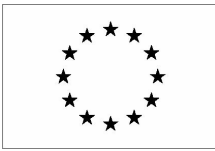
förväntades medla eller lösa problem kring relationer på skolan. Eleverna som tagit del av sessionerna verkar även mer benägna att berätta om våld och kränkningar som sker på skolan till äldre mentorselever eftersom att detta inte lika tydligt upplevs som att ”skvallra”. Det är dock oklart om detta är direkt överförbart till en svensk kontext där skolsystemet ser annorlunda ut och där relationen mellan elever och pedagoger (eller annan personal såsom fältare, elevassistenter eller elevhälsa) delvis är mindre hierarkisk och formell. I Skottland kan även mentorerna ges i uppdrag av pedagoger att umgås med eller söka upp elever som uppfattas som utanför, vilket kan jämföras med kamratstödjarnas roll i en svensk kontext. Mentorerna lämnas även med en ansvarsfull roll i att hantera och hårbärgera yngre elevers berättelser om exempelvis utsatthet.

Forskning kring peer-to-peer som metod

Utvärderingar som tittat på peer-to-peer som modell i andra typer sammanhang tycks komma till liknande resultat som MVP-utvärderingarna. Det vill säga att effekten blir som störst på de unga som själva engageras som mentor eller utbildare. Genom att unga ges fördjupad utbildning, att de samtalar om det utvalda ämnet vid upprepade tillfällen och genom att de får mycket eget ansvar växer de och blir mer trygga i kunskapen de själva förmedlar. Mycket av den forskning som finns på peer-to-peer-utbildning handlar om projekt som rör HIV-prevention i olika afrikanska länder. Även här är argumenten för utbildningsmodellen att personer som delar kontext och bakgrund men är några år äldre än målgruppen har lättare att nå fram med information. Om det är professionella (till exempel sjuksystrar, läkare eller pedagoger) som förmedlar information så ökar risken att målgruppen inte tar in informationen eller väljer att inte prata om problemet. I denna kontext framhålls att glappet mellan generationer och det maktasymmetriska förhållandet mellan målgrupp och professionella försvårar möjligheten att skapa önskad förändring. I denna kontext tycks målgruppen ta till sig budskapen och förändra sitt beteende i hög utsträckning (bland annat genom att använda kondom mer och att i större utsträckning testa sig för sexuellt överförbara sjukdomar) när det framförs genom peer-to-peer-utbildning.

Utvärderingar poängterar dock att lämpligheten hos ”mentorerna” är avgörande för hur väl de lyckas nå fram till målgruppen. Det rör sig bland annat om hur väl ”mentorerna” själva tar till sig och svarar på utbildning, hur mottagliga de är för att se sin egen del i problemet, hur ansvarstagande de själva är och så vidare. Med andra ord är inte en ”delad bakgrund och erfarenheter” tillräckligt – utan det krävs lämplighet, utbildning och egen tilltro till det uppdrag en är satt att förmedla.

En anledning till att MÄN har avvaktat med att förespråka och föra ut en renodlad ”mentorsmodell” hänger samman med att MVP-programmet berör många komplexa och svåra teman. Att prata om kopplingen mellan maskulinitet och våld är många gånger nog så utmanade för vuxna. De som leder MVP-lektioner behöver ha förmåga att leda samtal som blir respektfulla och fria från kränkningar, och de behöver även kunna hantera att det med stor sannolikhet finns deltagare som lever med egna erfarenheter av våld. Utvärderingarna av mentorskapsstrukturen i Skottland tyder dock på att mentorerna ändå lyckats väl med att skapa såväl schyssta samtal, som att hantera att yngre elever anförtrodde dem kring sina egna erfarenheter. Övrig forskning som vi kunnat hitta kring ”peer-to-peer” som metod har främst byggt på uppdrag som handlat om att förmedla information, snarare än att möjliggöra reflekterande samtal och dialog. Det finns samtidigt få jämförande studier som försöker jämföra om det blir någon skillnad i effekt hos slutmålgruppen beroende på om den som leder samtalen är en vuxen eller en något äldre ungdom.

Studier kring peer-to-peer i arbetet med HIV-prevention visar att utbildare som ligger nära målgruppen i ålder och bakgrund gör det lättare att både få målgruppen att delta, och det tycks även göra det lättare för målgruppen att ta till sig av informationen. Detta talar för att när det kommer till att föra ut viktig information som HIV-prevention verkar det vara bättre att ha informatörer som målgruppen kan identifiera sig med för att de ska vara mottaglig för informationen.

Utvärderingen i Skottland lyfter värdet med att nyttja mentorer som går några årskurser över målgruppen för att möjliggöra reflekterande samtal med yngre elever. Pedagoger framstår i dessa utvärderingar från en skotsk kontext som en grupp med mer auktoritära drag som inte tilltalas med förnamn, som är noga med språkbruk samt har en bedömande roll. Dessa aspekter skulle försvåra för eleverna att våga ge uttryck för sina tankar och erfarenheter av våld. Att samtala med något äldre skolkamrater tycks dock underlätta för eleverna att börja reflektera kring frågor som har med våld att göra.

Jämfört med lärare i den svenska skolan ser förutsättningarna annorlunda ut, vilket borde göra det mer möjligt att lärare kan bedriva MVP-lektioner. Även i Sverige är det lärare som gör bedömningen och sätter betyg, men samtidigt så är läraruppdraget också ett socialt uppdrag att skapa trygghet och respektfull vardag för alla elever på skolan. Erfarenheten från de skolor som är igång med MVP-programmet i Sverige är ofta att det viktigaste är att det är lärare eller annan vuxen personal som är engagerade i frågorna som leder lektionerna. Det finns erfarenheter både av att det förenklar att lektionerna leds av vuxna som känner eleverna väl, men även att det finns en styrka i att det kommer andra vuxna ”utifrån” som inte känner eleverna sedan tidigare. Många skolor har även valt att lektionerna ska ledas av pedagoger som inte är betygssättande, för att möjliggöra för friare samtal.

Att förebygga våld och kränkningar och skapa en trygg skolmiljö för eleverna är skolans ansvar. Det ansvaret kan aldrig helt förskjutas till elever själva. MÄN ser ett värde i att personalen primärt är de som tar ansvar för att samtala om våldets konsekvenser och hur en tillsammans kan ändra på situationen i skolan. MÄN uppmuntrar dock skolor att i nästa steg utveckla ett mentorssystem som även involverar engagerade elever i det förebyggande arbetet. MVP:s lektionsserie kan ses som en ”grundutbildning” för samtliga unga i en årskull. Utifrån dessa kan sedan särskilt intresserade eller lämpade elever väljas ut för att få en roll som ”mentorer”. Det skulle resultera i att både personal och elever tillsammans kan agera som ambassadörer i att förebygga våld. Det blir också ett tydligare delat ansvar. Ett flertal skolor i Sverige har eller ska påbörja ett mentorskapsarbete – bland annat Botkyrka, stadsdelen Rinkeby-Kista i Stockholm och Borås Stad.